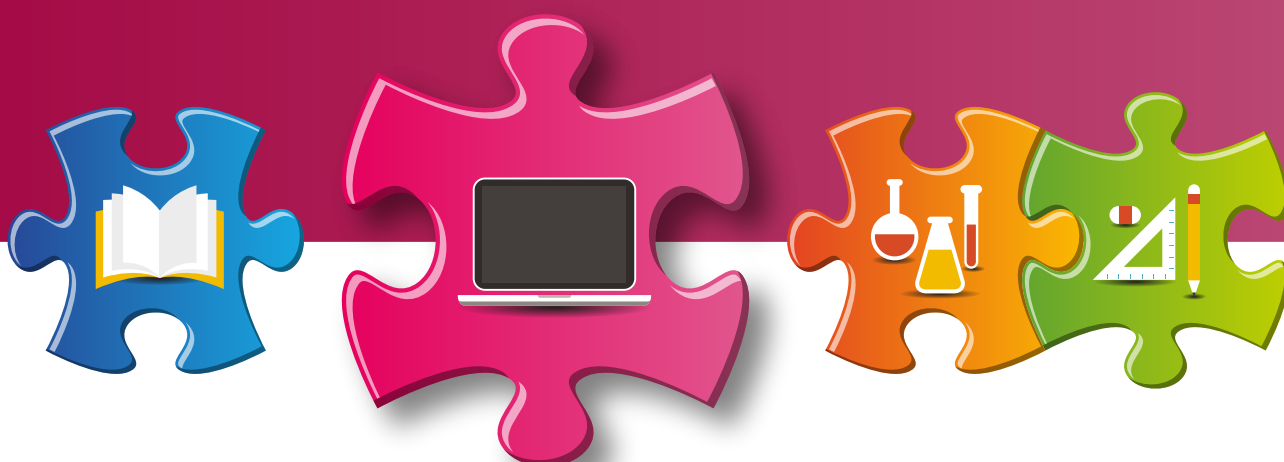

Monika Lipińska-Pawełek

Poszanowanie prawa własności intelektualnej w użytkowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych

- ✓ Przewodnik nt. prawa autorskiego dla nauczycieli, dyrektorów i pracowników oświaty
- ✓ Wskazówki metodyczne

Redakcja językowa i korekta

Anna Wawryszuk

Monika Lipińska-Pawełek

Projekt graficzny, projekt okładki

Wojciech Romerowicz, ORE

Skład i redakcja techniczna

Grzegorz Dębiński

Projekt motywu graficznego „Szkoły ćwiczeń”

Aneta Witecka

ISBN 978-83-65890-47-4 (Zestawy materiałów dla nauczycieli szkół ćwiczeń – informatyka)

ISBN 978-83-65890-86-3 (Zestaw 10. Aspekty prawne i kompetencje miękkie w edukacji informatycznej w klasach IV–VIII szkoły podstawowej i szkole ponadpodstawowej)

ISBN 978-83-65890-87-0 (Zeszyt 1. Poszanowanie prawa własności intelektualnej w użytkowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych)

Warszawa 2017

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 3.0 Polska (CC-BY-NC).

Spis treści

Wstęp	3
Przewodnik nt. prawa autorskiego dla nauczycieli, dyrektorów i pracowników oświaty	6
Jeszcze raz o utworze	6
Nie-utwory: co nie podlega prawom autorskim?	6
Kim właściwie jest autor?	7
Jak legalnie korzystać z utworów?	8
Szczególne prawa szkół, archiwów i bibliotek	9
Kwestia wizerunku, czyli kogo należy pytać o zgodę?	11
Zamiast teorii, czyli prawo autorskie w szkole na co dzień	13
Polskie organizacje zbiorowego zarządzania	15
Wskazówki metodyczne	15
Metoda problemowa	15
Przykłady zajęć wspierających świadomość praw autorskich	21
Przykład 1	21
Przykład 2	24
Przykład 3	26
Przykład 4	29
Sprawdź, czy potrafisz...	31
Bibliografia	32
Spis ilustracji	32
Spis tabel	32

Wstęp

Muzyczne, plastyczne, literackie, filmowe czy naukowe – dzieło, czyli każdy rezultat aktywności twórczej człowieka, to inaczej utwór. Nie ma znaczenia cel jego powstania, jakość i wartość artystyczna czy merytoryczna – utwór jest jednym z podstawowych elementów systemu prawa autorskiego. I przez prawo to jest chroniony bez względu na to, czy otrzyma Oscara, czy jest banalnym wierszykiem zanotowanym na papierowej serwetce ukrytym w głębokich czeluściach szuflady, czy też prostym lub wymagającym najbardziej zaawansowanego technologicznie sprzętu programem komputerowym. Albo nawet bazą danych.

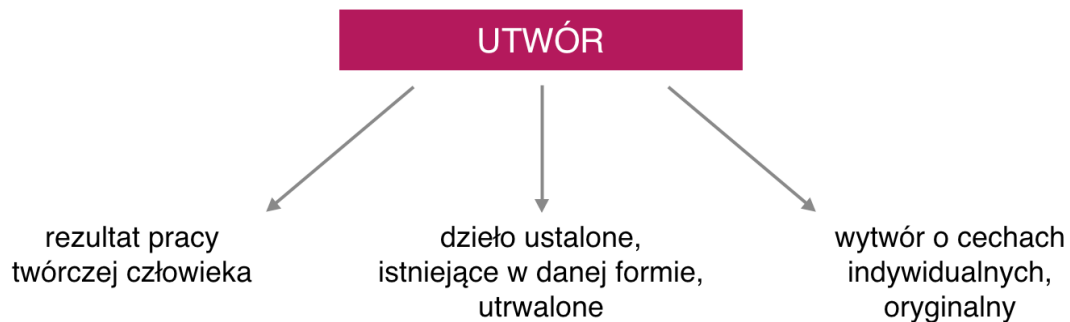
Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych konkretyzuje pojęcie utworu jako (Dz.U. 1994) „każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia”.

Co to właściwie oznacza?

Po pierwsze tyle, że za utwór uznamy każdy rezultat pracy będącej procesem twórczym. Czyli zdjęcie zrobione telefonem, wypracowanie z języka polskiego, a nawet sms do koleżanki. Co ważne, utwór nie musi ulec upowszechnieniu – wystarczy, że powstanie. Twórca nie musi spełnić żadnych formalności, niczego nigdzie zgłaszać i zastrzegać. Utwór od momentu powstania jest chroniony prawem autorskim.

Po drugie za utwór uznamy dzieło o indywidualnym charakterze. Czyli na pewno nie kopię, na pewno nie coś, co zostało powielone, a stworzone przez kogoś wcześniej. Oczywiście nie możemy wykluczyć tu pewnych podobieństw dzieł, np. bliźniaczych ujęć na wykonanych przez różne osoby fotografiach. Utwór musi być jednak na swój sposób oryginalny i nosić ślad świadomego wyboru twórcy: choćby odpowiedniej perspektywy, światła, kolorystyki.

Trzecia sprawa to zagadnienie ustalenia: utwór musi być ustalony, czyli już powstały: napisany wiersz, namalowany obraz, zaśpiewaną piosenkę czy wygłoszony referat. To zresztą zrozumiałe – prawo nie może przecież chronić rzeczy, które istnieją tylko w wyobraźni przyszłego autora.

Rys. 1. Czym jest utwór?

Co może być przedmiotem prawa autorskiego?

System prawa autorskiego obejmuje w szczególności utwory:

1. wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe);
2. plastyczne;
3. fotograficzne;
4. lutnicze;
5. wzornictwa przemysłowego;
6. architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne;
7. muzyczne i słowno-muzyczne;
8. sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne;
9. audiowizualne (w tym filmowe).

Po co autorowi prawo?

Przede wszystkim po to, by w pełni cieszył się tym, co wykreował; korzystał z wszelkich płynących ze stworzenia profitów i świadomie odpowiadał za swoje dzieło. Sytuacja analogiczna: jeżeli budujemy dom, to przecież planujemy w nim mieszkać i rozkoszować się ciepłem kominka. Nie pracujemy dla przypadkowych lokatorów bez pardonu wprowadzających się do naszego wymarzonego lokum tuż po tym, jak tylko osadzimy w nim drzwi i okna! Zrozumiałe jest, że autor musi dysponować środkami ochrony własności. I to je właśnie zapewnia prawo autorskie.

Początkowo prawa autorskie stosowano wobec publikacji książkowych. Rozwój nowych technologii dających możliwości innego, niż książkowe, ustalania utworów, ale także ich powielania i dystrybucji, wymusił jednak rozszerzenie ochrony prawnej zarówno kwestii majątkowych, jak i czasu jej trwania. Dziś w większości krajów prawa autorskie wygasają dopiero 70 lat po śmierci autora.

Warto wiedzieć, że oprócz majątkowych praw autorskich przysługujących twórcy, istnieją tzw. prawa pokrewne, zabezpieczające producentów oraz wykonawców, np. wokalistów. Istotne

jest również zawarte w Ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych rozróżnienie między utworami pierwotnymi i zależnymi, zwanymi także opracowaniami lub adaptacjami. Te drugie korzystają z utworu pierwotnego, ale mają również wytwórczy wkład nowego autora: utworem pierwotnym będzie np. komiks lub książka, a film powstały na bazie opisaney czy wyrysowanej historii to utwór zależny.

Tab. 1. Przykładowe zestawienie utworów pierwotnych i powstałych z ich udziałem utworów zależnych

utwór pierwotny	utwór zależny
komiks	film z bohaterami komiksu
powieść	serial na podstawie powieści
poezja	tłumaczenie poezji w innym języku
gra komputerowa	film animowany
kompozycja muzyczna	reklama wykorzystująca kompozycję
utwór muzyczny	tzw. cover
obraz malarski	dekoracja w sztuce użytkowej

Dlaczego musimy o tym wiedzieć?

Dlatego, że nie sposób dziś poruszać się w internecie bez wiedzy o tym, co może podlegać prawom autorskim. Także dlatego, że tworząc materiały na zajęciach z informatyki, choćby proste rysunki w edytorze graficznym, nabywamy do nich praw autorskich. Według nowej podstawy programowej z informatyki dla szkoły podstawowej „niezwykle ważnym zadaniem szkoły podstawowej jest zainicjowanie przygotowania uczniów do życia w kształtującym się społeczeństwie opartym na wiedzy. Nauczyciele powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod informatyki, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów. Powinni także przygotowywać ich do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w Internecie” (Podstawa programowa..., 2017: 3). To zatem na nauczycielach w dużej mierze spoczywa obowiązek uświadomienia uczniów o konieczności respektowania cudzej aktywności wytwórczej i jej produktów, wyjaśnienia zagadnień pracy twórczej w odniesieniu do utworów informatycznych, np. programów czy aplikacji noszących cechy utworu, także w kontekście ich własnej działalności na zajęciach z informatyki. Poszanowanie prawa własności intelektualnej w użytkowaniu technologii informacyjno–komunikacyjnych to ważne zagadnienie związane z prawem autorskim.

Przewodnik nt. prawa autorskiego dla nauczycieli, dyrektorów i pracowników oświaty

Zakres prawa autorskiego definiuje i określa akt prawny, jakim jest Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Znajdziemy w niej regulacje dotyczące form użytkowania utworów nie tylko przez uczniów i nauczycieli na gruncie niezawodowym, ale przede wszystkim przez instytucje oświatowe. Warto przypomnieć podstawowe zagadnienia związane z prawem autorskim.

Jeszcze raz o utworze

Jak już wiadomo, utworem jest każdy „produkt” działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci. Nie musi być dokończony – prawo autorskie chroni także prototypy, pierwowrory, szkice, plany, wersje wstępne, próbne itp. Utwory to m.in. teksty literackie, artykuły, fotografie, piosenki, rysunki, prace uczniów, wypracowania i rozprawki, referaty, prezentacje multimedialne, filmy, animacje, grafiki i wiele innych dzieł, które noszą indywidualne cechy autora. Możemy odnieść wrażenie, że niemal wszystko, co nas otacza, podlega prawom autorskim: audycja w radiu, program telewizyjnych wiadomości, notatki prasowe w codziennej gazecie. Tak jednak nie jest.

Zastrzeżenia i symbole: czy są konieczne?

Niektórzy uważają, że utwory publikowane np. w internecie, fotografie czy rysunki, muszą być zaopatrzone w symbol „©” lub notę typu „copyright” czy „all rights reserved”, by podlegać ochronie prawa autorskiego. To nieprawda. Owszem, symbole te mogą w jakiś sposób zabezpieczyć utwór przed kradzieżą lub plagiatem, informując o wiedzy autora na temat przysługujących mu praw, ale w polskim prawie ich obecność nie ma większego znaczenia.

Nie-utwory: co nie podlega prawom autorskim?

Do utworów nie zaliczają się przede wszystkim akty normatywne (np. ustawy) i ich projekty, dokumenty, materiały, znaki i symbole urzędowe, opublikowane opisy patentowe lub ochronne. Informacyjne notatki prasowe również nie są objęte ochroną. Nie mają jej również idee, np. pomysł szerzenia edukacji czy finansowego wspierania najbiedniejszych krajów świata; odkrycia naukowe (np. twierdzenia i odkrycia fizyczne lub chemiczne); procedury, np. technologiczne, biurowe, administracyjne; metody i zasady działania, np. know-how; koncepcje matematyczne. Trzeba zauważyć, że prawo autorskie chroni tu tylko formę, sposób wyrażenia, nie zaś same informacje, wiadomości czy twierdzenia i odkrycia naukowe. I z drugiej strony np. zbiory, antologie czy bazy danych spełniające cechy utworu są przedmiotem prawa autorskiego, nawet jeśli zawierają właśnie te niechronione materiały. Dzieła te muszą jednak mieć twórczy rys, choćby np. w zastosowanym w nich wyborze, zestawieniu, sposobie zgromadzenia informacji.

Tego nie chroni prawo:

- akty normatywne lub ich urzędowe projekty
- urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole
- proste informacje prasowe
- odkrycia (np. twierdzenia i odkrycia fizyczne i chemiczne)
- idee
- procedury (np. biurowe)
- metody i zasady działania
- koncepcje matematyczne

Kim właściwie jest autor?

Autor to człowiek, ktoś, kto stworzył utwór: kolega, który napisał do nas e-mail, Wisława Szymborska, uczeń malujący farbami portret nauczyciela, programista tworzący grę, architekt strony internetowej itp. Twórcą nie może być zwierzę – owszem, wszyscy słyszeliśmy o obrazach malowanych przez szympansy czy „piosenkach” nagrywanych przez psy i koty – ale w świetle polskiego prawa ich dokonania nie są utworami.

Autor jest podmiotem prawa autorskiego – przysługują mu prawa w związku ze stworzeniem utworu, czyli niezbywalne prawa osobiste i zbywalne prawa majątkowe. Niezbywalne, czyli takie, którymi autor cieszy się dożywotnio i zbywalne, które autor może przenieść na inny podmiot, np. na podstawie umowy o przeniesienie autorskich praw majątkowych, umowy licencyjnej bądź w drodze dziedziczenia.

Prawa autorskie: co do nich zaliczamy?

Tab. 2. Prawa związane z prawami osobistymi i majątkowymi autora

Prawa osobiste – niezbywalne	Prawa majątkowe – zbywalne
prawo do autorstwa utworu	prawo do korzystania z utworu
prawo do oznaczenia utworu swoim nazwiskiem	prawo do rozporządzania utworem
prawo do integralności utworu	prawo do wynagrodzenia za korzystanie z utworu przez osoby trzecie
prawo do nadzoru nad sposobem korzystania z utworu, np. przez osoby trzecie	

Należy pamiętać, że jeżeli pracownik stworzył utwór w ramach swoich obowiązków pracowniczych, np. nauczyciel przygotował scenariusz lekcji lub program nauczania, autorskie prawa majątkowe przysługują pracodawcy, chyba że co innego wynika z postanowień umowy.

Jak legalnie korzystać z utworów?

Wykorzystywanie utworów może mieć miejsce w przestrzeni prywatnej i publicznej. Pierwszy przypadek to tzw. **dozwolony użytek osobisty**. Polega on na możliwości nieodpłatnego odtwarzania (korzystania z) dzieła, mimo braku do niego prawa autorskiego, dla własnych prywatnych potrzeb, także w kręgu osób pozostających w związku osobistym z osobą korzystającą z utworu. To znaczy, że każdy może np. zaprosić kolegów i rodzinę na serialowy seans we własnym domu i korzystać z już rozpowszechnionych utworów.

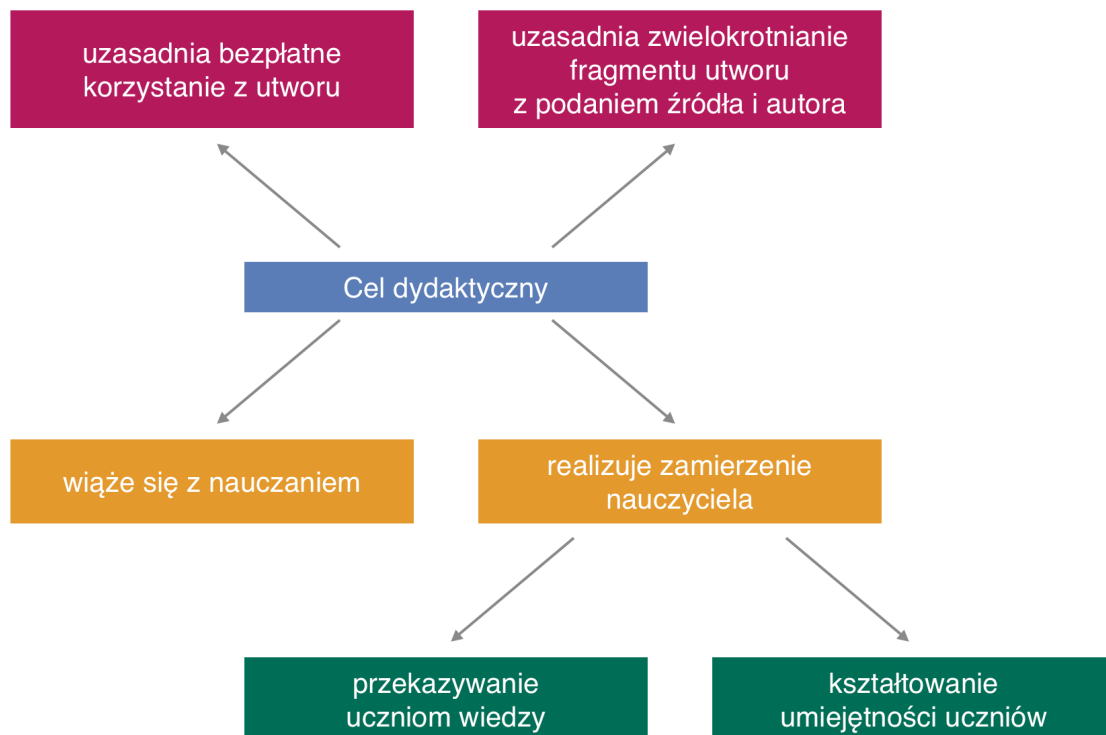
Inaczej wygląda przypadek drugi, czyli **dozwolony użytek publiczny**. Ustawowo zezwala on na korzystanie z utworów dla określonych celów: dydaktycznego, naukowego, informacyjnego i kulturalnego. Korzystanie to jest bezpłatne, ale wymaga podania autora i źródła, z którego utwór został zaczerpnięty.

Dozwolony użytek publiczny odnosi się do:

- korzystania z utworu przez szkoły lub placówki oświatowe w celach dydaktycznych i badawczych
- korzystania z utworów dla celów bezpieczeństwa publicznego
- korzystania z utworów na potrzeby postępowań sądowych lub administracyjnych
- udostępniania krótkich fragmentów utworów dla celów informacji o bieżących wydarzeniach
- korzystania z fragmentów utworów w ramach tzw. „prawa cytatu”, tj. dla celów: analizy krytycznej, wyjaśniania, nauczania lub na zasadzie prawa gatunku twórczości
- możliwości nieodpłatnego udostępniania egzemplarzy rozpowszechnionych utworów, w zakresie swoich zadań statutowych, przez biblioteki, archiwa i szkoły (także w formie elektronicznej – za pośrednictwem terminali znajdujących się w tych placówkach).

Dozwolony użytek publiczny odnosi się do:

- korzystania z utworu przez szkoły lub placówki oświatowe w celach dydaktycznych i badawczych
- korzystania z utworów dla celów bezpieczeństwa publicznego
- korzystania z utworów na potrzeby postępowań sądowych lub administracyjnych
- udostępniania krótkich fragmentów utworów dla celów informacji o bieżących wydarzeniach
- korzystania z fragmentów utworów w ramach tzw. „prawa cytatu”, tj. dla celów: analizy krytycznej, wyjaśniania, nauczania lub na zasadzie prawa gatunku twórczości
- możliwości nieodpłatnego udostępniania egzemplarzy rozpowszechnionych utworów, w zakresie swoich zadań statutowych, przez biblioteki, archiwa i szkoły (także w formie elektronicznej – za pośrednictwem terminali znajdujących się w tych placówkach).

Rys. 2. Cel dydaktyczny a wykorzystanie utworu

Szczególne prawa szkół, archiwów i bibliotek

Instytucje oświatowe, w tym szkoły, posiadają tzw. dozwolony użytek utworu, zwany też licencją ustawową. Oznacza to, że mogą bezpłatnie i bez pytania o zgodę autora korzystać z dzieł, w przypadku których normalnie zgoda ta byłaby konieczna, a twórcy przysługiwałoby wynagrodzenie.

Szkoły, archiwa i biblioteki mogą zatem wykorzystywać utwory w celach dydaktycznych w bardzo szerokim zakresie. Takie intencje odtworzenia dzieła w użytku publicznym uzasadnia także powielanie fragmentów utworu, np. podręcznika czy książki, różnymi technikami, takimi jak kopia papierowa, wydruk, digitalizacja i inne. Co ważne, instytucje oświatowe mogą ponadto nieodpłatnie tłumaczyć (opracowywać) fragmenty utworu, co w innych przypadkach nie może nastąpić bez zgody autora ((Dz.U. 1994).

Należy zawsze pamiętać o konieczności oznaczenia wykorzystywanego utworu nazwiskiem twórcy oraz źródłem, z którego pochodzi. I tak:

- korzystając z publikacji książkowej, należy podać jej autora, tytuł, wydawcę, miejsce i rok wydania oraz stronę, z której cytujemy fragment
- korzystając z artykułu prasowego, należy podać jego autora, tytuł czasopisma, rocznik, nr zeszytu i strony
- korzystając z audycji radiowej lub telewizyjnej trzeba poinformować skąd pochodzi, podać nazwę organizacji radiowej lub telewizyjnej i datę nadania,
- wykorzystując materiały internetowe, należy podać autora, stronę WWW oraz datę wersji tej strony.

UWAGA: Nie wolno korzystać z programów komputerowych, choć one też są utworami, bez określonej licencji, nawet w celach dydaktycznych. Materiały tego rodzaju są wyłączone z regulacji praw autorskich dzieł wykorzystywanych w placówkach oświatowych.

Utwór w szkole

Tab. 3. Prawa i obowiązki w wykorzystywaniu utworu w instytucjach oświatowych

może być	musi być
wykorzystywany i odtwarzany w przestrzeni publicznej (np. w szkole)	wcześniej opublikowany (nie wolno korzystać z filmów przed premierą, książek przed publikacją itp.)
zwielokrotniany we fragmentach, powielany różnymi technikami	jego zwielokrotnienie wykorzystywane nieodpłatnie
tłumaczony bez zgody autora	oznaczony nazwiskiem autora
nagrywany i odtwarzany w czasie późniejszym lub rzeczywistym, np. audycje radiowe, programy telewizyjne	oznaczony źródłem, z którego pochodzi

Biblioteki także cieszą się pewnymi prerogatywami, tzw. przywilejami bibliotecznymi. Mogą np. zwielokrotniać egzemplarze utworów rozpowszechnionych dla celów uzupełniania, zachowania i ochrony własnych zbiorów bez zezwolenia autorów (Dz.U. 1994).

Kwestia wizerunku, czyli kogo należy pytać o zgodę?

Podstawa programowa z informatyki dla szkoły podstawowej zakłada, że „uczeń:

- Rozumie, że niewłaściwe postępowanie w posługiwaniu się technologią i informacją rodzi negatywne konsekwencje.
- Uznaje i respektuje prawo do prywatności danych i informacji oraz prawo do własności intelektualnej.
- Zauważa zagrożenia związane z powszechnym dostępem do technologii oraz do informacji i wystrzega się ich” (Podstawa..., b.r.: 7). Konieczne staje się więc wyjaśnienie zagadnienia korzystania z wizerunku innych osób jako rozszerzenia tematu prawa autorskiego.

Wizerunek to przedstawienie za pomocą środków plastycznych rozpoznawalnej podobizny konkretnej osoby, czyli np. fotografia, film, ale także portret malarski czy rysunek przedstawiający człowieka. Rozpowszechnianie wizerunku, czyli jego użycie np. do ilustracji tekstu czy w galerii na stronie internetowej, wymaga znajomości kilku zasad.

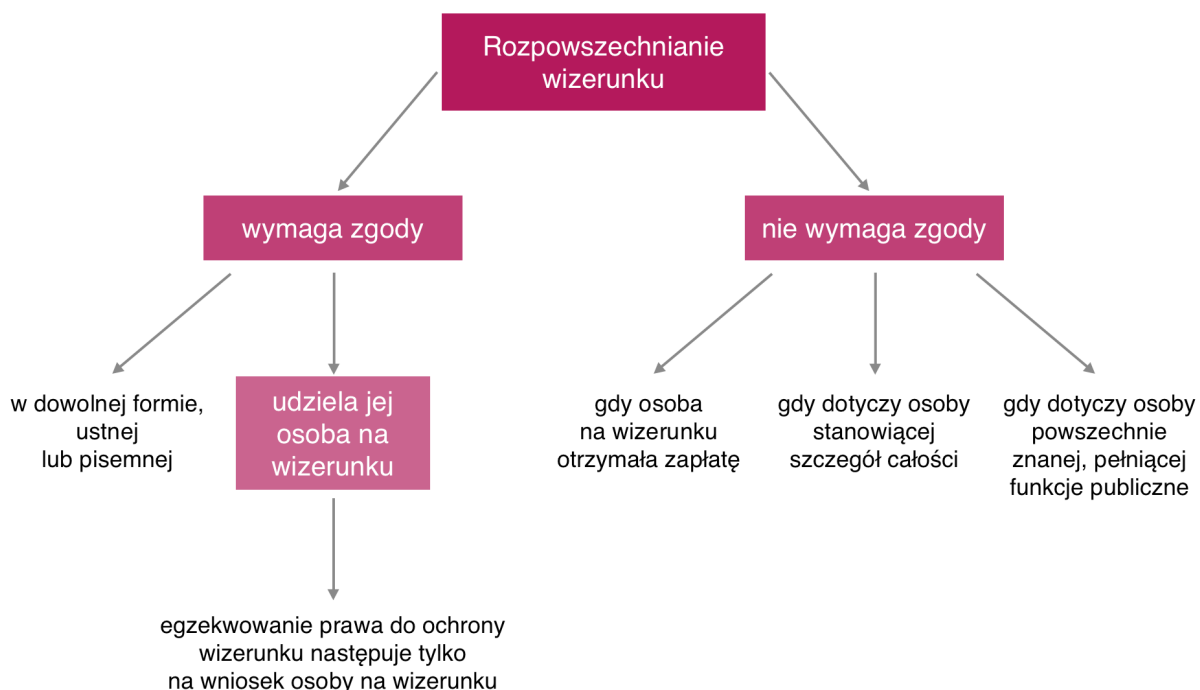

Po pierwsze by móc opublikować i rozpowszechnić wizerunek, musimy uzyskać zgodę od osoby, której podobizna na nim widnieje. Zgoda ta może być wyrażona w dowolnej formie, jednak dla celów dokumentacyjnych (dowodowych) najbezpieczniejsza jest pisemna. Co ważne, egzekwowanie prawa do ochrony wizerunku następuje tylko na wniosek osoby, której wizerunek został rozpowszechniony.

Kiedy nie musimy prosić o zgodę osoby, której wizerunek chcemy rozpowszechnić? Takie rozwiązanie jest możliwe w trzech przypadkach.

1. Zapłaciliśmy osobie, której wizerunek jest rozpowszechniony, umówioną kwotę za pozowanie.
2. Rozpowszechniamy wizerunek osoby powszechnie znanej, a wizerunek ten sporządzono w związku z pełnieniem przez tę osobę funkcji publicznych.
3. Osoba na wizerunku stanowi jedynie szczegół całości, np. jest obecna jako „drugi plan” krajobrazu, fotografowanego zabytku, jest jednym z uczestników masowej imprezy.

Rys. 3. Zasady rozpowszechniania wizerunku

Zamiast teorii, czyli prawo autorskie w szkole na co dzień

Któż chciałby prowadzić lekcję czysto teoretyczną, na której nie można posłużyć się żadnym upowszechnionym dziełem? Niektóre tematy wielu przedmiotów po prostu wymagają wykorzystywania utworów lub/i rozpowszechniania wizerunków. Jak umiejętnie i – co najważniejsze – legalnie i z poszanowaniem cudzej pracy – stosować te ważne dla przebiegu zajęć i edukacji uczniów utwory? Główne założenia prawa autorskiego już znamy, ale jak je stosować w praktyce?

Przykład 1

Planujemy zorganizować szkolną imprezę w stylu akcji „Cała Polska czyta dzieciom” – chcemy zaprezentować młodemu audytorium wybrane lektury. Czy zgodę na odtwarzanie utworów muszą wyrazić wszyscy żyjący autorzy wybranych tekstów? Czy mogą domagać się honorarium z tytułu wykorzystania ich dzieł? Co zrobić, jeśli nie mamy i nie możemy znaleźć bezpośredniego kontaktu z twórcami?

Jeżeli impreza odbywa się w szkole, w celach dydaktycznych, nie musimy nikogo pytać o zgodę ani wypłacać mu gratyfikacji – podobnie jak w przypadku czytania książek podczas uroczystości religijnych i państwowych (Dz.U.). Korzystamy z dozwolonego użytku publicznego. Musimy jednak pamiętać o podaniu nazwiska autora i danych publikacji, którą prezentujemy.

Inaczej jest, jeśli impreza szkolna będzie miała charakter reklamowy czy promocyjny, czyli nie będzie realizowała celu dydaktycznego: wtedy zgodę na użycie dzieł muszą wyrazić ich autorzy. Mają oni prawo do uzyskania wynagrodzenia.

W przypadku braku bezpośredniego kontaktu z twórcą dzieła należy skonsultować się z organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, np. ze Stowarzyszeniem Autorów ZAiKS w zakresie praw przysługujących bezpośrednio autorom i Stowarzyszeniem Autorów i Wydawców „Polska Książka” w zakresie praw przysługujących wydawcom opublikowanych dzieł literackich.

Przykład 2

Założmy, że nasza impreza z czytaniem książek nie do końca realizuje cele dydaktyczne, nie możemy więc skorzystać z dozwolonego użytku publicznego. Uzyskaliśmy jednak zgodę autora na prezentację jego dzieła. Czy to wystarczy? Czy musimy powiadomić kogoś jeszcze o wykorzystaniu utworu?

Niestety nie wystarczy, bo do korzystania z utworu poza dozwolonym użytkowaniem publicznym konieczna jest zgoda każdego, kto wniósł twórczy element w jego powstanie. Co więcej, potrzebna jest także aproba osób lub instytucji, które prawa autorskie nabyły, np. pracodawcy twórcy, spadkobiercy, producenta czy wykonawcy piosenki. Jeżeli bezpośredni kontakt z właścicielami praw autorskich jest niemożliwy, należy zwrócić się do organizacji zbiorowego zarządzania, np. do ZAiKS-u, której autor powierzył opiekę nad swoimi utworami w konkretnym zakresie.

Przykład 3

Chcemy pokazać uczniom film. W pierwszym przypadku odtworzymy go na lekcji w szkole z płyty dvd, w drugim wynajmiemy odpłatnie salę kinową – dystrybutor tego filmu nie ma już jednak licencji na wyświetlanie tego filmu w kinie. Co wtedy?

Możemy legalnie odtworzyć film na lekcji, ale projekcja ta musi być związana z nauczaniem, czyli działaniem ukierunkowanym na wyposażenie uczniów w wiedzę i kształtowanie umiejętności. Projekcja – jako sposób osiągania celów kształcenia – powinna zostać uwzględniona w ścisły sposób w programie nauczania zatwierdzonym przez dyrektora szkoły, w przeciwnym razie nie będzie traktowana jako realizacja celu dydaktycznego.

Drugi przypadek niesie za sobą dwie różne sytuacje prawne, nauczyciela prowadzącego lekcję oraz dyrektora kina. Nauczyciel, jeśli realizuje cel dydaktyczny (jak we wcześniejszym przypadku oglądania filmu podczas lekcji) lub badawczy, działa w imieniu szkoły czy innej placówki oświatowej, może zorganizować projekcję w dowolnym miejscu na mocy dozwolonego użytku publicznego. Dyrektor kina nie może jednak użyczyć szkole filmu, nie mając aktualnej licencji na jego wyświetlanie – aby odtworzyć film w kinie, nauczyciel musi skorzystać z uzyskanej legalnie taśmy filmowej na drodze dozwolonego użytku publicznego. Można też po prostu uzyskać odpowiednią licencję od dystrybutora lub zwrócić się o pomoc do organizacji zbiorowego zarządzania, w tym przypadku do Stowarzyszenia Filmowców Polskich.

Przykład 4

Filmy i teledyski zgromadzone na youtube.pl przydadzą się nam podczas lekcji. Czy możemy wykorzystać te materiały?

Na mocy dozwolonego użytku publicznego – jak najbardziej. Utwory te muszą być jednak rozpowszechnione, czyli udostępnione publiczności za zgodą twórcy. Nie mogą być to materiały zamieszczone w serwisie youtube.pl przed oficjalną premierą.

Przykład 5

Chcemy wykorzystać utwór do szkolnej inscenizacji. Kiedy nie trzeba starać się o prawa autorskie do niego?

Zgoda autora do korzystania z utworu nie jest konieczna, jeżeli wygaśły jego prawa majątkowe – wygaśnięcie to następuje z upływem 70 lat od końca roku kalendarzowego, w którym autor zmarł. Jeżeli natomiast prawa majątkowe do utworu przysługują z mocy ustawy innej osobie niż autor, podany termin liczy się od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy dzieło nie zostało rozpowszechnione – od daty jego ustalenia.

Jeżeli chodzi o przypadek utworu audiowizualnego – podobnie jak w przypadku utworu współautorskiego – data ta liczy się od śmierci najpóźniej zmarłego współtwórcy. Grono współtwórców, których daty śmierci są istotne dla upływu terminu, ograniczone jest do następujących osób: głównego reżysera, autora scenariusza, autora dialogów i kompozytora muzyki skomponowanej do utworu audiowizualnego.

Polskie organizacje zbiorowego zarządzania

Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP
Stowarzyszenie Artystów Wykonawców Utworów Muzycznych i Słowno-Muzycznych SAWP
Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska
Stowarzyszenie Autorów ZAiKS
Stowarzyszenie Filmowców Polskich SFP
Stowarzyszenie Polski Rynek Oprogramowania PRO
Stowarzyszenie Twórców Ludowych STL
Stowarzyszenie Wydawców REPROPOL
Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych KOPIPOL
Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru, Filmu, Radia i Telewizji ZASP
Związek Artystów Wykonawców STOART
Związek Polskich Artystów Fotografików ZPAF
Związek Polskich Artystów Plastyków ZPAP
Związek Producentów Audio-Video ZPAV

Wskazówki metodyczne

Metoda problemowa

Problem zazwyczaj rozumiemy jako trudność praktyczną i teoretyczną, którą należy pokonać. Tu nie sprawdzi się odsunięcie problemu w czasie ani skorzystanie z gotowego rozwiązania. Trzeba się z nim zmierzyć, bo to jedyna skuteczna metoda. Tylko wtedy zasoby naszej wiedzy (wiadomości i umiejętności) się powiększą.

Jaki problem postawić przed uczniami, by praca nad jego rozwiązaniem była stymulująca i rozwijała ich umiejętności?

Oto cechy dobrze sformułowanego problemu:

- ma najczęściej postać pytania lub zadania,
- nie zawiera wszystkich potrzebnych do rozwiązania danych,
- wymaga aktywności poznawczej i odporności emocjonalnej
- powinien mieć w sobie coś intrygującego, zaciekawiać.

Nauczanie problemowe

Nauczanie problemowe należy do metod poszukujących. Z jednej strony uczeń jest w centrum procesu nauczania/uczenia się, ale jednocześnie metoda ta kładzie nacisk na pracę w grupie. W nauczaniu problemowym niezwykle ważne jest przeprowadzanie badań, obserwowania i opisywania ich efektów oraz refleksji uczniów na temat otrzymanych rezultatów. Drugą istotną sprawą jest samodzielna weryfikacja wyników: zanim uczniowie przedstawią wyniki rozwiązania problemu nauczycielowi, sami powinni sprawdzić, czy nie ma w nich nieścisłości i błędów, a w razie potrzeby poprawić je.

Nauczanie problemowe ma charakter sekwencyjny – kolejne czynności następują po sobie (Okoń, 1964). Oto ich porządek przedstawiony na schemacie (Rys. 4).

Rys. 4. Sekwencyjny charakter nauczania problemowego.

Ogólnie nauczanie metodą problemową jest nastawione na samodzielność uczniów. Nauczyciel jedynie przygotowuje i prezentuje materiały opisujące problem, formułuje go, a reszta należy do uczniów. Oczywiście nie są oni pozostawieni sami sobie. Nauczyciel jest obserwatorem, który, jeśli wymaga tego sytuacja, pomaga, czasem wyraża wątpliwości, wskazuje miejsca wymagające uwagi lub usterki w rozumowaniu. Sam jednak nie jest źródłem informacji.

Takie zachowanie prowadzącego zajęcia ma swoje uzasadnienie. John Dewey, amerykański filozof i pedagog, uważany za twórcę nauczania problemowego, stwierdził, że przekazywanie wiedzy w gotowej postaci nie sprzyja dobremu kształceniu. Nie pozwala uczniom na stosowania zdobytych wcześniej wiadomości w nowych sytuacjach, a także w codziennym życiu pozaszkolnym.

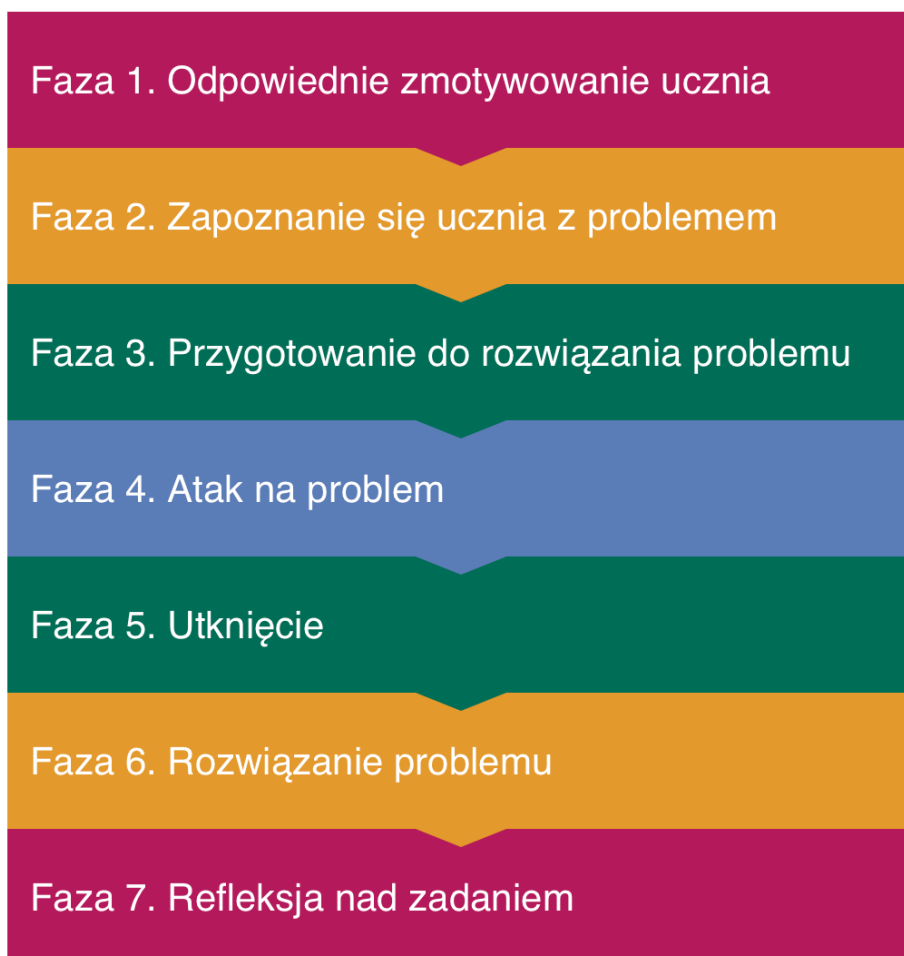
Według Deweya najlepsze rezultaty przynosi uczenie się w grupach. Uczniowie mają wtedy szansę na wymianę doświadczeń i wiedzy między sobą, a także uczenia się od siebie nawzajem. Pedagog udowodnił też, że uczenie się pamięciowe, tak często pojawiające się w tradycyjnym szkolnictwie, prowadzi do formalizacji wiedzy. Jest ona podzielona na tysiące niepowiązanych ze sobą elementów, które wykorzystać można jedynie do rozwiązywania prostych zadań. Uczniowie nie mają możliwości wykorzystania tak rozproszonych informacji do tworzenia nowych strategii i budowania bardziej złożonych procedur do rozwiązywania problemów.

Dlatego też powinno się ograniczyć w procesie nauczania/uczenia się metody podające, które nie uwzględniają zróżnicowanych potrzeb uczniów. A przecież każdy z nich jest inny, przychodzi z różną wiedzą i umiejętnościami. Bezrefleksyjne stosowanie metod podawczych mogą spowodować nawarstwianie się nadmiernych trudności ucznia. Dlatego należy umożliwić mu coraz bardziej samodzielne rozwiązywanie problemów, pokonywanie drobnych indywidualnych trudności napotykanych podczas jego rozwiązywania oraz scalenie rozproszonych procedur w większe i bardziej złożone całości.

Skoro rola nauczyciela podającego wiedzę się zmniejsza, wzrasta rola samego ucznia i działań w grupie. Ta forma pracy jest możliwa wtedy, gdy problemy są dostatecznie złożone i wymagają podziału pracy i ról. Dlatego głównym zadaniem nowoczesnej szkoły jest stwarzanie sytuacji problemowych i przestrzeni edukacyjnej odpowiedniej dla ich rozwiązywania.

Fazy rozwiązywania problemów

Przyjrzyjmy się bliżej metodzie problemowej, tym razem od strony uczniów zaangażowanych w rozwiązanie (Mason i in., 2005). Praca tą metodą dzieli się na siedem faz, które zostały przedstawione na schemacie (Rys. 5), a szczegółowo opisane poniżej.

Rys. 5. Fazy pracy metodą problemową

Faza 1. Odpowiednio zmotywowany uczeń jest gotów do zapoznania się z problemem. Ma ze sobą zestaw niezbędnych uniwersalnych pomocy: papier, przybory do pisanie, podręczniki, tablet...

Faza 2. Nauczyciel zapoznaje ucznia z problemem. Uczeń słucha i zapoznaje się z zadaniem, obserwuje zdjęcia, schematy, rysunki przedstawiane przez nauczyciela. Robi notatki. Jeśli zadanie jest bardzo złożone, nauczyciel daje uczniowi lub grupie uczniów problem na piśmie. Tak przedstawiony problem nie wymaga właściwie dodatkowej prezentacji, jednak warto je robić, ponieważ podczas prezentacji można uzupełnić informacje o dodatkowe dane. Nie do przecenienia są także emocjonalne walory zadania, które można przedstawić osobiście.

Faza 3. Nauczyciel przekazuje pracę uczniom lub każdemu z osobna. Można ją nazwać przygotowaniem do rozwiązania problemu. Przygotowują się uczniowie. Przygotowanie polega na gruntownej analizie zadania pod kątem narzędzi potrzebnych do jego rozwiązania. Uczeń wiąże treść problemu z już posiadaną wiedzą, określa związane z nią narzędzia, definicje, wzory, twierdzenia. Ten zakres może być dość szeroki. W ramach przygotowania uczeń szuka w pamięci podobnych zadań, które wcześniej umiał rozwiązać. Planuje pracę nad rozwiązaniem, opracowuje też warunki, jakie powinno spełniać rozwiązanie, czyli co

jest efektem tego zadania (liczba, figura, geometryczna, opis czegoś, odpowiedź na pytanie teoretyczne). W tej fazie uczeń bazuje na swojej intuicji i w ten sposób wybiera to, co jego zdaniem może się przydać. Jego mózg powoli przejmuję problem, to znaczy polaryzuje się na nim, i rozpoczyna pracę nie tylko na poziomie świadomości, lecz także działa w sposób nieświadomiony, bezwiednie. Upływ czasu powoli traci dla ucznia znaczenie.

Faza 4. Uczeń atakuje problem za pomocą zgromadzonych narzędzi. Jednocześnie weryfikuje swoje wyniki, porównuje z warunkami zadania, analizuje w poszukiwaniu błędów. To ważna faza, w której rozwiązujący wzbudza w sobie podstawową nieufność do stosowanych metod i ich wyników. Jest podejrzliwy i stara się wyszukiwać błędy w rozwiązaniu. To jedna z różnic między fazą 3 i fazą 4. Na tym etapie szczególnie cenne jest popełnianie błędów przez ucznia. W fazie 3 ewentualny zły dobór narzędzi nie może być w żaden sposób zweryfikowany: uczeń dobiera je intuicyjnie, kierując się dostarczonymi informacjami, które mogą być mylące. Natomiast w tej fazie uczeń musi już rozumować analitycznie, krytycznie i dedukcyjnie, a więc opierając się na jasnych i niepodważalnych kryteriach matematycznej poprawności budowania łańcuchów przyczynowo-skutkowych. Dlatego też ważne jest, żeby narzędzia krytycznego rozumowania były na tyle efektywne, by ich stosowanie prowadziło do wykrywania błędów. Będzie wiązała się z tym kolejna faza.

Faza 5. Utknięcie. Wykrycie pomyłki lub natrafienie na istotne ograniczenie czy brak uniemożliwiający rozwiązanie zadania to sytuacja dość powszechnie występująca podczas samodzielnego uczenia się i określana jest często jako „bycie w kropce”. Zagadnieniem wychodzenia z blokad powstających podczas rozwiązywania zadań, pokonywania ograniczeń zajmuje się osobna teoria TOC (Theory of Constraints). Uczeń nie musi znać jej założeń ani twierdzeń. Wystarczy, że pozna kilka technik identyfikacji trudności i przepracowywania ich oraz zastosuje cykliczną procedurę służącą „wyjściu z kropki”:

- nie zrazi się niepowodzeniem, które go spotkało,
- podda analizie drogę dojścia do swojej „kropki”,
- spróbuje zmienić coś na tej drodze albo zastąpi ją inną drogą,
- zastosuje zmodyfikowaną procedurę,
- zweryfikuje, podda ewaluacji zastosowaną zmodyfikowaną procedurę.

Zwróćmy uwagę, że w tej fazie uczeń pracuje nie tyle nad samym problemem, lecz nad własnym ograniczeniem, przeszkodą, brakiem wiedzy niezbędnej do pokonania zasadniczych trudności problemu. Jeżeli dostępny zestaw narzędzi nie jest dostatecznie bogaty, aby posłużyć rozwiązaniu, pojawia się konieczność znalezienia innych narzędzi. Trzeba sięgnąć do podręczników i zasobów internetowych.

Zdarza się także, że nadmiernie skoncentrowani nad zadaniem uczniowie nie dostrzegą prostego wyjścia z sytuacji, nie wpadną na prosty pomysł. Warto w takich sytuacjach doradzić im krótkie rozproszenie się, oderwanie od zadania, relaks, spojrzenie w okno lub pomyślenie o czymś przyjemnym. Pamiętajmy o tym, że nasz umysł także wtedy rozwiązuje problem i że moment rozproszenia uwagi stwarza okazję, aby efekty jego nieświadomej pracy wypłynęły na powierzchnię świadomości ucznia w postaci pomysłu przełamującego impas.

Jeśli opisywana procedura dotycząca identyfikacji trudności i jej pokonania nie przynosi rozstrzygnięcia, należy ją powtarzać do skutku albo odłożyć rozwiązanie problemu na inny termin i zająć się analogicznym, prostszym (nauczyciel powinien być przygotowany na takie sytuacje). Można też rozważyć ingerencję nauczyciela, który zasugeruje kilka nowych pomysłów do weryfikacji, z czego jeden okaże się skuteczny.

Faza ta, jak widzimy, przechodzi w fazę 4. Każdą nową metodę pokonania trudności uczeń przepracowuje w formie ataku na zadanie. Jednocześnie sprawdza zasób przygotowanych w fazie 2 narzędzi i modyfikuje go w zależności od kolejnych pomysłów. Podział ten jest zatem czysto umowny. Stosujemy go jednak ze względu na łatwość opisu złożonych procesów umysłowych. Cechą charakterystyczną tego etapu jest zdarzenie EUREKA!, sytuacja, w której zaatakowany problem ustępuje czy też poddaje się i jawi się uczniowi jako rozwiązany. Trudno przecenić znaczenie tego momentu. Poczucie satysfakcji z włożonego wysiłku bierze się z wnętrza ucznia, nagroda jest wręczana i odbierana przez tę samą osobę. Motywacja do podejmowania się kolejnych zadań problemowych wzrasta.

Faza 6. Atakowany problem został rozwiązany. Uczeń opracowuje rozwiązanie zgodnie z narzuconym lub samodzielnie wypracowanym schematem. Powstaje pisemny raport, który może być zaprezentowany publicznie. Zawiera opis drogi jego rozwiązania. Pomija momenty wahań, błędy lub falsyfikacje hipotez, ale może uwypuklać momenty przełomowe. Warto o nich wspomnieć podczas prezentacji. Ważne jest, że uczeń zdaje sobie sprawę, że:

- aby znaleźć i zapamiętać rozwiązanie trudnego problemu, trzeba i warto popełniać błędy,
- negatywne emocje muszą wystąpić po to, by tym większe były te pozytywne,
- warto sprawdzać swoją intuicję, być podejrzliwym wobec wszelkich oczywistości pojawiających się w rozwiązaniu.

Dzięki temu angażujemy w nie więcej ośrodków mózgu, nasza wiedza staje podczas takich ćwiczeń coraz bardziej operacyjna, użyteczna. Uczymy się też uniwersalnej metody pokonywania trudności podczas rozwiązywania problemów, a więc też uniwersalnej metody uczenia się.

Faza 7. Refleksja nad zadaniem. Emocje są wygaszone i uczeń spogląda wstecz na drogę, którą przeszedł. Dostrzega pewne stałe elementy tej drogi, wyodrębnia etapy i jednocześnie sprawdza, czy uwzględnił wszystkie konieczne elementy. Zastanawia się, z jakimi innymi znanymi lub nowymi zagadnieniami wiąże się problem. Nauczyciel/coach może w tym pomóc, on przecież wie, do jakich jeszcze działów lub konkretnych problemów odesłać ucznia w następnej kolejności.

Przykłady zajęć wspierających świadomość praw autorskich

Przykładowe sytuacje edukacyjne przybliżą uczniom zagadnienia związane z prawem autorskim, prezentują również wydarzenia, które zainicjowały procesy tworzenia się systemu prawa autorskiego w aktualnej formie.

Przykład 1

(za: [Lekcja: Prawo autorskie](#))

Temat zajęć

Autor, dzieło, prawo – co musimy o nich wiedzieć?

Cele operacyjne

Uczniowie:

- rozumieją, że każdy jest twórcą
- wiedzą, że prawo autorskie chroni twórców, producentów, posiadaczy praw
- rozumieją, że przedmiotem praw autorskich jest twórcze wyrażanie idei
- rozumieją zmiany zachodzące w obszarze praw autorskich i ich konsekwencje dla społeczeństwa
- potrafią wymienić wydarzenia dotyczące zmian w obszarze praw autorskich.

Przebieg zajęć

1. Napisz na środku tablicy „prawo autorskie”. Zapytaj grupę o to, kogo chronią prawa autorskie. Pytania pomocnicze, które możesz zadać:

- Czy prawo autorskie będzie chroniło artystę wykonującego utwór na koncercie?
- Jeśli pisarz sprzeda prawa do swojej książki wydawnictwu, kogo wtedy chroni prawo autorskie?
- Kto jeszcze może być posiadaczem praw autorskich?

Odpowiedzi, które powinny się pojawić to: twórca, artysta wykonawca, producent, firma, która zleciła nagranie utworu, pracodawca, który zlecił pisanie artykułów, spadkobierca.

Czas – 5 minut

Metody nauczania

dyskusja, rozmowa kierowana

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda, mazaki

2. Podziel uczniów na 2 grupy. Z jedną grupą wyjdź na chwilę z sali. Powiedz im, że teraz będą dziennikarzami, którzy chcą się dowiedzieć, co ludzie wiedzą i myślą na temat prawa autorskiego. Poproś ich, żeby wspólnie chwilę się zastanowili, jakie pytania zadadzą.

Pytania pomocnicze dla dziennikarzy:

- Co myślisz o ściąganiu z internetu?
- Czy ściągasz z internetu? Co?
- Czy ktoś traci na ściąganiu plików? Kto?

Wróć do drugiej grupy. Powiedz im, że za moment przyjdą do nich dziennikarze, którzy są ciekawi opinii ludzi na temat prawa autorskiego. Poproś ich, żeby odpowiadali w swoim imieniu, tak jak myślą. Nie ma dobrych, ani złych opinii na ten temat. Zaproś dziennikarzy. Powiedz, że każdy z nich ma 10 minut na przeprowadzenie wywiadów z 3–4 osobami. Na koniec zbierzcie informacje, jakie macie. Możecie je zapisać na tablicy.

Zapytaj:

- Czy widzicie wypowiedzi, tezy, które się częściej powtarzały?
- Czy płyną jakieś wnioski z zebranych wypowiedzi?
- Zapytaj dziennikarzy, jak przeprowadzało im się wywiady i pozostałych, jak odpowiadało im się na pytania.

Czas – 20 minut

Metody nauczania

dyskusja, wywiad

Pomoce dydaktyczne

kartki, długopisy

3. Podziel uczniów na 3 grupy. Poproś ich, żeby usiedli razem. Rozdaj każdej grupie wydrukowane i pocięte fragmenty historii z karty pracy „Historia wydarzeń – zadanie”. Poproś, żeby każdy wziął jeden fragment. Zadaniem grup jest ustawienie się w kolejności odpowiadającej wydarzeniom, które każdy ma na swojej kartce. Poproś grupy o prezentację ich wersji kolejności. Wyjaśnij wątpliwości. Skorzystaj z pomocy dla osoby prowadzącej „Historia wydarzeń – rozwiązanie”. Zapytaj ich, jak na przestrzeni lat zmieniał się czas trwania prawa autorskiego. Spróbujcie ustalić czas kolejnych

wydarzeń. Zastanówcie się nad konsekwencjami rozwoju technologicznego w kontekście istniejącego prawa.

Pytania pomocnicze:

- Za co płacimy, kupując piosenkę w sklepie internetowym, a za co, kiedy kupujemy książkę w księgarni?
- Zwróć uwagę, że rozwój technologii cyfrowych obniżył koszty powielania dzieł do minimum.
- Ile kosztuje ściągnięcie albumu muzycznego ze sklepu internetowego? W tym przypadku płacimy tak naprawdę za usługę, a nie za produkt.

Czas – 20 minut

Metody nauczania

dyskusja, prezentacja, praca w grupach

Pomoce dydaktyczne

karta pracy „Historia wydarzeń – zadanie” i pomoc dla osoby prowadzącej „Historia wydarzeń – rozwiązanie”

Ewaluacja

Czy po przeprowadzeniu zajęć uczniowie:

- wiedzą, że prawo autorskie chroni twórców, producentów, posiadaczy praw? (Rozważ przeprowadzenie lekcji „Prawa autora i prawa użytkowników”)?
- rozumieją, że przedmiotem praw autorskich jest twórcze wyrażanie idei?
- rozumieją zmiany zachodzące w obszarze praw autorskich i ich konsekwencje dla społeczeństwa?
- potrafią wymienić wydarzenia dotyczące zmian w obszarze praw autorskich?

Opcje dodatkowe

- Ćwiczenie 3 możesz rozszerzyć o przypisanie orientacyjnych dat poszczególnym wydarzeniom.
- Ćwiczenie 3 możesz rozszerzyć też o pracę z tekstem. Podziel uczniów na grupy, każdej grupie rozdaj fragment tekstu Karla Fogela „Zapowiedź świata post-copyright”. Poproś uczniów o uzupełnienie karty pracy „Historia wydarzeń – zadanie” o dodatkowe informacje, które znajdą w tekście Karla Fogela.

Przykład 2

(za: [Prawo autorskie...](#))

Scenariusz zajęć opracowała Małgorzata Golanowska

Temat zajęć

Prawo autorskie i ja

Cele operacyjne

Ogólne

Uczniowie:

- poznają przyczyny łamania praw autorskich
- zapoznają się z fragmentami ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Szczegółowe

Uczeń powinien:

- znać podstawę prawną, (która ustawa zawiera szczegółowe informacje dotyczące praw autorskich)
- wiedzieć o czym mówi ustawa dotycząca praw autorskich
- wiedzieć, co podlega prawu autorskiemu (jakie wytwory?)
- scharakteryzować pojęcie: prawo autorskie
- scharakteryzować pojęcia: autor, plagiat
- znać oznaczenia dzieł (wytworów) objętych ochroną
- określić swój stosunek do przestrzegania praw autorskich
- wskazać i wymienić nazwiska wielkich polskich twórców, dawnych oraz współczesnych.

Przebieg zajęć

1. Wprowadź uczniów w tematykę zajęć. Zaproponuj, by własnymi słowami wyjaśnili zapisane na tablicy pojęcia: prawo autorskie, plagiat, piractwo. Następnie poproś, by przeczytali fragmenty ustawy dotyczącej praw autorskich.

Czas – 10 minut

Metody nauczania

dyskusja, pogadanka, prezentacja z wyjaśnieniem

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda, fragmenty ustawy dotyczącej praw autorskich

2. Podziel uczniów na kilka grup. Zaproponuj każdej, by przygotowały w punktach odpowiedzi na zagadnienia: przyczyny łamania praw autorskich i sytuacje, w których najczęściej łamane są prawa autorskie. Zapisuj argumenty na tablicy. Po prezentacjach wspólnie omówcie przyczyny i okoliczności wystąpień przeciwko prawu.

Czas – 10 minut

Metody nauczania i formy pracy

praca w grupach, dyskusja dydaktyczna, prezentacja z wyjaśnieniem

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda, kartki, długopisy

3. Zaproponuj podsumowanie wiadomości z zajęć za pomocą pracy na podstawie drzewa decyzyjnego. Sytuacja wymagająca podjęcia decyzji: czy należy przestrzegać praw autorskich, czy można je łamać? Jakie mogą być skutki prawne łamania praw autorskich? Uczniowie pracują w grupach, uwzględniając pozytywne i negatywne aspekty przestrzegania prawa autorskiego. Rozważają skutki podjętej decyzji oraz możliwe rozwiązania pozytywne i negatywne. Opracowują cele i wartości podjętej decyzji. Na koniec przedstawiają efekty pracy.

Czas – 15 minut (pozostały czas przeznaczamy na podsumowanie zajęć)

Metody nauczania

dyskusja, aktywizująca: drzewo decyzyjne

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda, kartki, długopisy, schemat drzewa decyzyjnego, który znajduje się w Zeszycie 1 Zestawu 4 i można go wykorzystać na tej lekcji

Ewaluacja

W podsumowaniu zajęć należy sprawdzić, czy uczniowie przyswoili wiadomości pozwalające odpowiedzieć:

- jaki dokument dotyczy praw autorskich?
- jakie wytwory podlegają prawu autorskiemu?

- jakie są główne przyczyny łamania prawa autorskiego?
- kiedy najczęściej jest łamane prawo autorskie?
- jakie wytwory są najczęściej przywłaszczane i kopiowane?

Opcje dodatkowe

Możesz zaproponować uczniom pracę domową, np. polecić im podanie nazwisk znanych Polaków, których dzieła pomagają (są niezbędne) we współczesnym życiu.

Materiały do lekcji, załączniki, do pobrania ze wskazanej strony w linku. Bibliografia na wskazanej stronie.

Przykład 3

(za: [Dozwolony użytek...](#))

Temat zajęć

Dozwolony użytek edukacyjny

Cele operacyjne

Uczniowie:

- wiedzą, czym jest dozwolony użytek edukacyjny
- wiedzą, kto może z niego korzystać oraz jakie działania mieszczą się w jego ramach
- potrafią wykorzystać dozwolony użytek edukacyjny w swoich inicjatywach.

Przebieg zajęć

1. Zapowiedz uczniom, że zajęcia będą dotyczyć dozwolonego użytku edukacyjnego, który zgodnie z ustawą o prawie autorskim daje instytucjom oświatowym szerokie możliwości korzystania z utworów w celach dydaktycznych. Możesz rozpocząć zajęcia od rozmowy, zadając przykładowe pytania pomocnicze:
 - czy wolno nam skopiować cały podręcznik pożyczony od koleżanki lub kolegi z klasy?
 - czy możemy urządzić pokaz filmu na szkolnym spotkaniu miłośników kina?
 - czy wykorzystanie czyichś zdjęć w prezentacji na lekcji jest legalne?
 - co wiemy o dozwolonym użytku edukacyjnym?
 - jakie ten przepis w prawie autorskim daje nam możliwości? Na co warto zwrócić uwagę?
 - czy uda się stworzyć ciekawe inicjatywy, które będą mieścić się w granicach dozwolonego użytku?

Na dwóch dużych kartach zapisz dwa pytania: „Co to są utwory?” i „Co to są instytucje oświatowe, o których mowa w prawie?”. Następnie połóż karty wraz z markerami na środku sali. Poproś, by uczniowie zastanowili się chwilę nad odpowiedziami i zapisali przykłady, które przychodzą im do głowy. Zaproś osobę chętną do przeczytania odpowiedzi z obydwu kartek. Przedyskutujcie wspólnie, czy wszystkie są poprawne. Na koniec, jeśli to potrzebne, uzupełnij listę przykładów. Możesz skorzystać z pomocniczego materiału „Utwory i instytucje oświatowe”.

Czas – 10 minut

Metody nauczania i formy pracy

rozmowa kierowana, praca indywidualna, praca grupowa

Pomoce dydaktyczne

2 duże kartki papieru, markery, materiał pomocniczy [„Utwory i instytucje oświatowe”](#)

2. Dozwolony użytek edukacyjny daje uczniom i nauczycielom ogromne możliwości wykorzystania utworów podczas lekcji, spotkań edukacyjnych, imprez oraz wielu innych inicjatyw. Muszą one jednak zawsze mieć cel dydaktyczny. Podziel uczniów na 3 grupy. Poproś, by każda z grup w oparciu o kartę pracy [„Nasza inicjatywa”](#) stworzyła projekt własnej inicjatywy wykorzystującej dozwolony użytek edukacyjny. Może to być konkurs, festiwal, prezentacja, wystawa czy recital. Po uzupełnieniu kart pracy, poproś reprezentantów grup o przedstawienie powstałych pomysłów.

Czas – 15 minut

Metody nauczania i formy pracy

prezentacja, projekt, praca w grupach

Pomoce dydaktyczne

karta pracy „Nasza inicjatywa”, długopisy

3. Powiedzieliście już sobie, że prawo autorskie pozwala na bardzo swobodne korzystanie z utworów, jeśli służy to celom dydaktyki. W praktyce istnieją jednak pewne ograniczenia. Przykładowo nauczyciel może powielić i rozdać uczniom wiersz, ale już nie wolno mu tak zrobić z całą książką; uczniowie mogą zorganizować w szkole pokaz filmu, ale nie mogą już zaprosić na niego widzów z całej dzielnicy. Z czego to wynika? Zapisy w prawie autorskim przewidują szereg reguł, o których warto pamiętać, gdybyśmy chcieli zrealizować pomysły na nasze inicjatywy. Wypisz ich przykłady na tablicy, korzystając z tabeli 1 Materiału pomocniczego [„Na co zwrócić uwagę”](#). Poproś, by każda z grup zastanowiła się, czy w ich pomysłach jest jakiś wrażliwy punkt, który mógłby zostać uznany za wymykający się spod

definicji dozwolonego użytku. Zaproś do podzielenia się efektami swojej pracy, refleksjami i propozycjami, jak można by zmodyfikować pomysł, by nikt nie mógł mu nic zarzucić.

Czas – 10 minut

Metody nauczania i formy pracy

prezentacja, praca w grupach

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda lub marker, materiał pomocniczy „Na co zwrócić uwagę”

4. Z dozwolonego użytku możemy także korzystać w wielu innych sytuacjach, nie tylko organizując jakieś wydarzenie. Warto wiedzieć jak i kiedy. Zaproś uczniów do krótkiego quizu. Przeczytaj reguły z tabeli 2 Materiału pomocniczego „Na co zwrócić uwagę”. Każdorazowo daj uczniom możliwość wypowiedzi, czy ich zdaniem przeczytana przez ciebie reguła jest prawdziwa czy też nie. Wydrukowane wcześniej prawidłowe reguły zamieszczaj pod tymi już widniejącymi na tablicy. Podsumuj, mówiąc, że warto pamiętać o istnieniu prawa dotyczącego dozwolonego użytku i mądrze z niego korzystać, gdy tylko tego potrzebujemy.

Czas – 10 minut

Metody nauczania

quiz, rozmowa

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda lub marker, materiał pomocniczy „Na co zwrócić uwagę”

Ewaluacja

Sprawdź, czy po przeprowadzeniu zajęć uczniowie:

- rozumieją, czym jest dozwolony użytek edukacyjny?
- wiedzą, kto może z niego korzystać oraz jakie działania mieszczą się w jego ramach?
- potrafią wykorzystać dozwolony użytek edukacyjny w swoich inicjatywach?

Uczniowie mogą otrzymać dodatkowe zadanie, np. pracę domową:

„Znajdź w internecie 3 dowolne utwory z Otwartych Zasobów Edukacyjnych oraz 3 utwory z domeny publicznej. Możesz w tym celu skorzystać z „Przewodnika po otwartych zasobach edukacyjnych” Koalicji Otwartej Edukacji.

Opcje dodatkowe

Zaproponuj uczniom stworzenie infografiki z najważniejszymi informacjami na temat dozwolonego użytku edukacyjnego, którą będzie można zaprezentować w sali lub na korytarzu szkolnym. Działanie to utrwali i uporządkuje wiadomości oraz dostarczy wiedzę uczniom, którzy nie brali udziału w zajęciach.

Materiały pomocnicze, karty pracy i bibliografia do pobrania w linku.

Przykład 4

(za [DocPlayer](#))

Temat

W zgodzie z prawem autorskim

Cele operacyjne

Uczniowie:

- omawiają najważniejsze zapisy Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych odnoszące się do utworu jako przedmiotu prawa autorskiego oraz podmiotu prawa autorskiego
- poznają pojęcia: dozwolony użytek, prawo cytatu, czas obowiązywania prawa autorskiego
- znają definicje popularnych typów licencji na oprogramowanie: freeware, shareware, trialware, adware, demoware, domena publiczna OEM
- poznają i omawia licencje na oprogramowanie komputerowe i zasoby internetowe, w tym w szczególności licencję Creative Commons
- przestrzegają prawa autorskiego w trakcie korzystania z oprogramowania oraz zasobów internetowych.

Przebieg zajęć

1. Nauczyciel wita uczniów i pyta ich, co – ich zdaniem – oznacza prawo autorskie, co chroni, co mu podlega, w jaki sposób funkcjonuje. Po krótkiej dyskusji podejmuje krótki wykład na temat konieczności przestrzegania prawa autorskiego. Podaje kilka związanych z zagadnieniem interesujących faktów z przeszłości, np. cytuje Statut królowej Anny z 1710 roku oraz art. 27 Powszechnej deklaracji praw człowieka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1948 roku, odnoszący się do potrzeby ochrony twórczości jako podstawowych praw człowieka.

Przywołuje polską Ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych, korzystając z przygotowanej wcześniej prezentacji. Zwraca szczególną uwagę na zagadnienia:

- utwór jako przedmiot prawa autorskiego,
- podmiot prawa autorskiego,
- dozwolony użytek,
- prawo cytatu,
- czas obowiązywania prawa autorskiego,
- ochronę wizerunku.

Czas – 15 minut

Metody nauczania

rozmowa, dyskusja, wykład

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda lub marker, przygotowana wcześniej prezentacja nt. polskiej Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, dokumenty potrzebne do cytowania

2. Nauczyciel inicjuje kolejną rozmowę, w której uczniowie podają przykłady utworów chronionych prawem autorskim oraz informacji i dokumentów, które nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego. Następnie przechodzą do krótkiej dyskusji na temat dozwolonego użytku oraz prawa cytatu w wypracowaniach (zadaniach) szkolnych. Ważniejsze wnioski mogą być zapisywane na tablicy.

Czas – 10 minut

Metody nauczania

rozmowa, dyskusja

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda lub marker

3. Nauczyciel pyta uczniów, czy wiedzą, jakie materiały funkcjonują na licencji Creative Commons. Prosi o podanie przykładów (zdjęcia, animacje, filmy). Uzupełnia wiedzę uczniów, definiując pojęcie licencji, a następnie dokładnie omawia licencję Creative Commons. Wskazuje na cztery warunki udostępniania utworu: uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, bez utworów zależnych, na tych samych warunkach. Prosi uczniów o zapoznanie się w domu z następującymi licencjami: freeware, shareware, trialware, adware, demoware, domena publiczna OEM. Prosi o wskazanie zasad udostępniania

tekstów i zdjęć na stronach internetowych Prezydenta RP oraz Kancelarii Prezesa Rady Ministrów.

Czas – 15 minut

Metody nauczania

rozmowa, dyskusja, wykład

Pomoce dydaktyczne

tablica, kreda lub marker, komputery

Ewaluacja

Prowadzący zajęcia sprawdza, czy po lekcji uczniowie:

- rozumieją, jak funkcjonuje utwór jako przedmiot prawa autorskiego,
- co to jest podmiot prawa autorskiego,
- czym jest dozwolony użytek,
- jak funkcjonuje prawo cytatu,
- czym jest ochrona wizerunku.

Więcej materiałów do przeprowadzenia tej lekcji we wskazanym linku. Na zajęciach można wspomóc się wskazanym podręcznikiem.

Sprawdź, czy potrafisz...

- określić, co jest przedmiotem prawa autorskiego.
- wskazać różnice między prawami osobistymi i majątkowymi.
- określić zasady legalnego korzystania z utworów.
- przedstawić, na czym polegają szczególne prawa szkół, archiwów i bibliotek.
- rozpoznać w praktyce prawa do wizerunku.
- zastosować nauczanie problemowe w praktyce.

Bibliografia

[Informatyka – liceum ogólnokształcące i technikum – zakres podstawowy i rozszerzony \(projekt\)](#), (b.r.) [online, dostęp dn. 27.09.2017, pdf. 206 kB].

Mason J., Burton L., Stacey K., (2005), *Matematyczne myślenie*, Warszawa: WSiP.

Okoń W. (1964), *U podstaw problemowego uczenia się*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.

[Podstawa programowa z informatyki – szkoła podstawowa](#), (b.r.), [online, dostęp dn. 27.09.17, pdf. 201 kB].

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 1994 r. nr 24 poz. 83 z późn. zm.).

Spis ilustracji

Rys. 1. Czym jest utwór?	4
Rys. 2. Cel dydaktyczny a wykorzystanie utworu	9
Rys. 3. Zasady rozpowszechniania wizerunku	12
Rys. 4. Sekwencyjny charakter nauczania problemowego.	16
Rys. 5. Fazy pracy metodą problemową	18

Spis tabel

Tab. 1. Przykładowe zestawienie utworów pierwotnych i powstałych z ich udziałem utworów zależnych	5
Tab. 2. Prawa związane z prawami osobistymi i majątkowymi autora	7
Tab. 3. Prawa i obowiązki w wykorzystywaniu utworu w instytucjach oświatowych	10

